

Še nekoliko o gimnazijskih izvestjih za l. 1891.

(Spisal V. B.)

Nani smo v tem listu tožili, da se učitelji slovenskih srednjih šol premalo bavijo z vzgojeslovnimi vprašanji o jezikovnem pouku. A ne smemo prezreti dveh razprav, ki so v tesni zvezi s tem predmetom. Profesor R. Čuček je lani v V. zvezku »Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien« priobčil znamenit sestavek: »Wie sind die Elemente der deutschen Sprache an slavischen Mittelschulen zu lehren.« Omenja sicer »najnovejšo metodo«, vendar priporoča v prvih razredih (»Elemente der deutschen Sprache«) srednjih naših učilišč odločno »sintetiško - slovniško metodo«. Toda vse kaže, da je mislil g. Čuček v svojem sestavku na slovenska in hrvaška učiteljišča, saj na takem službuje tudi on sam. Na tistih zavodih ima pač nemščina drugo nalogo, kakor pri nas, služi namreč formalnemu namenu tako, kakor pri nas latinščina in grščina. Če je to res, tedaj je pri tamošnjem nemškem pouku slovniška metoda umestna, in prav hvaležni moramo biti g. profesorju Čučku za razne koristne nasvete.

Dokaj starejša je druga razprava, katero je že koncem šolskega l. 1886/7. objavil prof. E. Globočnik v programu celjske gimnazije; slove tako-le: »Zur Methodik des deutschen Sprachunterrichtes an biglotten Untergymnasien«. Če pomislimo, da se je to spisalo v onem času, ko se je bila nova struja še le začela pojavljati, ne smemo v zlo šteti g. pisatelju, da mu je kot učitelju nemščine na dvojezičnih zavodih, »kjer se pri velikem delu učencev ne more opirati na živo jezikovno zavest«, glavno načelo to-le: »Popolno in temeljito slovnično znanje jezika, posebno skladnje, to je najtrdnješa in najpotrebnejša podlaga za ustno in pismeno besedo«, češ, da »slovnica mora jezikovno zavest še le vzbuditi«. Dandanes je pač večina

prepričana, da slovnica sama nikoli ne more vzbuditi jezikovne zavesti; klasični filologi današnji znajo grško in latinsko slovnico bolje nego Demosten i Ciceron, a jezikovne zavesti vendar-le nimajo. Slovnica je pač samo jedno izmed sredstev jezikovnega pouka za onega, ki se hoče navaditi jezik govoriti. Slovnica je teorija jezika, in prav kakor bi bilo smešno, da bi začeli plavalni pouk s fizikalno teorijo o plavanju, takisto smešno in nespametno je, s slovnico hoteti vzbuditi jezikovno zavest.

Skromnim svojim opazkam o jezikovnem, zlasti nemškem pouku na naših gimnazijah ne bi mogel želeči boljšega uspeha, nego bi bil ta, da se oglasi o tem prevažnem vprašanju ta ali oni — zlasti starejši — učitelj-strokovnjak ter nam pojasni, kako se kaj vjemajo njegove izkušnje z novo metodo. Več očij več vidi.

Izpolnjujoč, kar smo obljubili v poslednji številki lanskega letnika, priobčujemo tu še nekaj opazk o prof. Zavatlala razpravi: »Die Sprache in Kastelec, Bratovske Bvqvize S. Roshenkranza«.

Zavatlal piše l. c. str. 8.: »Der Reflex des unbetonten t ist völlig geschwunden in dianie 81, dianiam 190, dianiem 200 u. s. w. Solchen Formen begegnen wir schon bei den protestantischen Schriftstellern.« Morda je pa tem oblikam kriva samo tedanja grafika, ki je prav kakor istodobna nemška in latinska, baš v izražanju glasnikov i (i, ij, ji, iji) in u (u, v, vu) jako nedostatna; potem bi bilo čitati: dijanje itd. Prim. varjo 121, branjo 193, (= brani jo, vari jo), kar Zavatlal sam tolmači z nedostatno grafiko. — Str. 9. vrsta 16. čitaj Synuve nam. synove (tiskovna pomota). Med besedami, ki ohranjujejo prvotni o (mestu u) navaja se tudi krona in krónan (22). Hrvaški *koruna* nam kaže, da je slovenski pravilno *krona*. Sicer se pa

tudi ne sme pozabiti nemškega *Krone*. Prim. tudi baron, Francoz poleg hrv. barun, Francuz. — Pri *spet* (str. 10.) ni treba misliti na kako kombinacijo novoslovensko *zopet* in starosl. *vъspęť*; iz *vъspęť* postane lahko neposredno *spet*, prim. znak poleg starosl. *vъznakъ*. — Str. 12.: »Die Form prepad 98, prepot 198 (= prepad) kann vielleicht durch den scharfen Accent erklärt werden.« To ni verjetno; v Bledu sem čul govoriti *prépad*, in ta naglas velja za notranjsko in dolenjsko izreko še bolj.

Da je to res, kar trdi Zavaddal str. 13., da se namreč prejel in prejeti opira na stsl. *prĭjeti*, a *pĕrjelu* 411 na stsl. *prĭjeti*, to nam dokazujejo tudi današnja narečja; vsaj Gorenjci natanko ločijo zloženke s prednico *prĭ*, katero izgovarjajo *pr* od zloženke s *pre*, katero čisto izgovarjajo, n. pr. kozla prtvezati k grmu, da ga popase, a potem se pretveže k drugemu; konji se na pašniku prbijajo z vrvjo h kolcu, a morajo se prebijati, ko popasejo svoj krog. — V pisavi isvelizhanju stoji (kakor v isgodi 281 nam. s) iz nam. *vъ* = *vъzъ*. — Str. 17.: sgoniti 330 je tiskovna pomota nam. sgoniti. Zgon, zgoniti pa je široko po Kranjskem v navadi. — Str. 20.: »Das e in -ove wurde durch die gewöhnliche Genetivendung verdrängt.« Nam. Genetiv- čitaj Nominativendung. Na isti strani je v vrsti 18. še jedna tiskovna pomota, namreč *ostroci* nam. *otroci*. — Str. 20.: »Der dat. zhervēm 419 ist nach der Analogie der weichen Stämme gebildet.« To ni verjetno, ker Z. sam piše *ibid.*: »Der Unterschied zwischen den harten und weichen Stämmen ist geschwunden.« Če ni *zhervēm* pomota, tedaj je misliti na dat. ljudem, Kast. ludēm. — Str. 21.: »Im dat. loc. sg. haben die Subst. auf ija, ij statt iji. Das letzte i wurde aufgegeben, da die slovenische Sprache so schwere Formen nicht liebte.« Ni misliti, da bi bil zadnji *i* odpadel; še dandanes se govori Mariji, a pisalo se je v raznih časih različno, še pred kratkim časom Marii. Kast. obliki Marij je *zopet* kriva tista nestalna grafika, o kateri smo že govorili. Jaz čitam torej: procesiji, Mariji itd. — Str. 22.: »Da bei pot das Geschlecht

schwankte, ist es im pl. auch neutrum geworden.« Ta razlog mi ni jasen. Ne vem, ali je gosp. pisatelju znano, da v kranjskih govorih tvori obilica moških samostalnikov imen. in tož. množinski po srednjem spolu na *a*; kamena (Vodnik) navajajo že slovnice, ali narod govori tudi *kota*, *grabna*, *cimra* (= sobe, v Ljubljani); *merzhefa* je pisal Ravnikar, in v Dolini na Gorenjskem sem tudi čul lepe *njiva*, *Golica* nom. in acc. plur. — *Ibid.*: »Die Formen miffaljo, miffeljo, bolesnjo, lubēsanjo sind durch Anlehnung an den Nomin. entstanden.« Menim, da ni treba tako daleč segati; ker je *i* v instr. sing. ženskih *i*-debel izpadel (prim. *fmertjo*, *miľoftjo*), postali so *l*, *m*, *n*, *r* sonantniki, in le teh pisava omahuje, prim. iz Kastelca samega *shegan* poleg *shēgen*, notar poleg *noter*, *vērgal* poleg *vērgel*; piše pa tudi *Kastelic* *preidn*, *hvaľeshn*, *vreidn*, *jarm* (Zavaddal 6 in 7); pišejo se torej sonantniki v tem instr. sing. kakor drugod ali z *a* ali z *e* ali pa brez samoglasnika. — Str. 29.: »Bei den die Stammsilbe betonenden Verben der IV. Cl. finden wir nur fhkode 418 in der kurzen Form.« Tudi *nōse*, a Kast. napačno *poudarja noffé* 411. — Str. 33. se navaja oblika *hošte*, ki se nahaja enkrat (138) poleg *hozhte* (večkrat). Zavaddal misli na analogijo z »jeste, daste«. Ni-li tiskovna ali pisna pomota *Kastelčeva*, ker se menda *hošte* niti v drugih pisateljih niti v narečjih ne nahaja? — *Ibid.*: »Wenn zu diesem Verbum die Negation hinzutritt, so wird sie in den Präsensformen contrahiert oder nicht: n'hozhejo, n'hozhem, n'hoz, n'hote, ne hoté, n'hozhefh, n'hozhe aber nezhe.« Tu bi bilo razsoditi, ali so se te oblike govorile drugače, kakor nočejo, nočem itd., ali pa so to samo pravopisne muhe *Kastelčeve*. Skoro da je poslednje res.¹⁾

V oceni Zavaddal-ovi piše Oblak: »Mnogo več takih primerov (namreč kjer se spreminja *o* v *a*) je v Janezu Svetokr., na pr. *pařipale*, *Savrashniki*,

¹⁾ V zadnji številki lanskega letnika str. 571 b spodaj čitaj nam. »Kastelec je pisal tu etimološki« itd.: »Kastelec je pisal tu i fonetiški (řlatkuřt 1, 124, řlatka 2, řritko 270) i etimološki itd.«

Chriftufavo (nekolikokrat), faurash, faurashio, faurashili, zgouarjeniam kashtrunie, jelenavu, adprel, damu, ablaftio, adlog, flavu itd.« Ta pojav, tako imenovano »akanje«, vjema se s sorodnim ruskim,

prim. Obl. v »Archivu f. sl. Ph.« XII. 365. Toda po akanju samo tak *o* prehaja v *a*, ki stoji pred naglašenim zlogom, *o* za naglašenim zlogom pa ne; *am* nam. *om* v dat. pl. in instr. sing. moškega in

Arabe iz Egipta.

(Po fotografiji.)

srednjega spola, kakor je že znano, ni tolmačiti fonetiški, primeri Oblak l. c. Razven tega sem pa našel v gorenjskih govorih, ki menda ne poznajo akanja,¹⁾

nekaj besed, v katerih prehaja *o* za poudarjenim zlogom v *a*, n. pr. Mohar, préstar = prostor, rozar = razor na njivi. Podham = Podhom = Podholm.¹⁾

¹⁾ Deloma pač, n. pr.: damú = domov.

¹⁾ G. dr. Oblak se je v nekem razgovoru odločno protivil temu, da bi takov *o* mogel preiti

Oblak piše v svoji oceni: »Lepo je opazil pisatelj (namreč g. Zavadlal), da so pri zjednačenju infinitivnih oblik glagolov II. vrste z onimi IV. vrste v prvi vrsti bili odločilni oni glagoli IV. vrste, kateri imajo pred infinitiv. i soglasnik n. Nekoliko so ta proces podpirale tudi praesentne oblike, zakaj med nenaglašenim e in nenaglašenim i itak ni velikega razločka v izgovoru.« Dasi se tej zadnji trditvi v obče ne dá oporekati, vendar narod še dandanes ravno v sedanjiku natanko loči glagole II. in IV. vrste; sedanjiki

v a; »Mohar« pripisuje, če sem ga prav umel, laškemu vplivu, v Podham mu je a nadomestnik sonantnega l-a (Подѣлѣмъ), a vzgledov préstar (s širokim e) in rozar se tačas nisem bil še domislil. Sedaj pa vidim, da je g. Oblak sam med ravnokar naštetimi primeri navedel dva, v katerih stoji a nam. o za poudarjenim zlogom: Christufavo in jelenavu. Če je pa dr. Oblaka trditev prava (skoraj ni dvomiti, da ne bi bila), potem se res niti Mohar, Podham, prestar in rozar ne dajo tolmačiti z akanjem, a tudi Christufavo in jelenavu ne; pri zadnjih dveh je utegnila vplivati analogija s pridevniki na -av, gl. Šuman, slov. sl. 1882, str. 238.; primerjati bi se dal tudi onegav, a le-ta oblika je vzrastla najbrž naravnost iz roditeljskega. Menda treba tudi pri prestar in rozar misliti na analogijo. Če nisem slabo poučen, razteza se tudi v ruščini akanje samo na one o, ki stojé pred naglašenim zlogom, morda na — množino besedij, ki se končujejo na -ar.

II. vrste se izgovarjajo vsaj na Kranjskem z razločnim širokim e, a v sedanjikih IV. vrste se nepoudarjeni i (poudarjeni i se čisto izgovarja) po nekod popolnoma izgublja. Ker torej narod še dandanes dobro razločuje sedanjike, niso mogli pospeševati zjednačenja glagolov II. in IV. vrste v drugih oblikah.

Dalje je pripomnil g. Oblak: »Zlasti bi bilo potrebno določiti, je li o v dat. sgl. n. pr. v Navuku tretymo 201, 203 vzeto iz gorenjskega narečja, ali pa se je razvilo nezavisno od tega samostalno na domačih tleh. Omenim samo, da je nekaj takih primerov tudi v Jan. Svetokr. V.: pogobleino, fourashniko, nafhimo, in razven tega stoji tudi v sredini zloga za kratek u nekolikrat o v tem pisatelji: pogobleina 205, kroh (večkrat).« Da je o v dat. sing. svojstvo gorenjščine, o tem ni dvoma; široko po Notranjskem (za Postojino in vipavsko dolino jamčim sam) se dat. singl. mošk. in srednjega spola končuje brez izjeme na i. *Kroh* pa vem, da se govori v Postojini, a na Gorenjskem *kröh*. Prav v Kastelčevih dativih se kaže torej trojni vpliv književne dolenjščine na u, notranjščine na i (Z. 19) in gorenjščine na o.

Slovstvo.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

Knjige „družbe sv. Mohorja“ za leto 1891.

1. »**Koledar družbe sv. Mohorja**« za prestopno leto 1892. 4°. Str 144 + 96. — Dasi navajajo koledar na zadnjem mestu, vendar seže vsak ud po njem najprej, in skoro gotovo ga tudi najprej prečita. Zato ga tudi mi tukaj najprej ocenjamo. — Koledarski ali časoslovni del se je poslednja leta nekako utrdil, saj je tudi prav dobro uravnan. Imenik udov je res velik, veliko papirja zaleže, vendar se je nepoznani urednik oziral na gospodarsko stran in krajšal krstna imena; morebiti bi se dalo še bolj krajšati, ko bi se okrajšave ohranile vsekozi iste, n. pr. Ant. = Anton; J. = Janez; Jk. = Jakop itd. O številu udov smo govorili

že lani. — Bogat, zanimiv in poučen je drugi del koledarjev: podaja tri povesti, tri pesmi, dva življenjepisa, potem opise in poročila o koristnih stvareh. — »Čista vest je več vredna nego največje bogastvo.« Ta naslov ima prva povest, ki kaže, kako težko in žalostno je umrl neki skopuh, kako se je njegovega denarja polastil mladi Mravljinec, kako je iskal ta v uživanju sreče, pa je ni našel, dokler ni denarja povrnil skopuhovi vdovi in hčeri. Ta povest je res primerna preprostemu ljudstvu, ki ne gleda na drugo, kakor na samo dejanje in znamenite, mične dogodke: a premišljujočemu človeku se zdi tu pa tam kaj čudno. N. pr. kako je spravil Mravljinec v denar one papirje, katere je našel? Ali ume tak preprost delavec, kaj so oblige-cije itd.? Da jo je tolikokrat tako srečno unesel, to je že več nego sreča. In v Celju je šel v